

két háború között folytatott kulturális propaganda egyik örökségeként a kommunizmus időszaka alatt a kötelező betagozódás miatt ez a típusú diplomácia nyithatott egyfajta ablakot a nyugati világra. Másfelől a két világháború között a magyarság mibenlétéről folytatott diskurzus nagyban hozzájárult ahhoz, ahogy ma is látjuk magunkat Európában: különleges, egyedí, kevés erővel bíró, de nagy tudományos és művészi teljesítményre képes, kicsit Kelet és Nyugat közt lebegő, de mégis teljesen Európához tartozó nemzetként.

Nagy Zsolt érdekes és hasznos könyve jelentős kulturális jelenségre irányítja rá a figyelmet, amely gyakran másodrendű fontossággal bír a korszakot leíró szakirodalomban. Ráadásul az angol nyelven megjelent kötet főként a külföldi olvasóknak közvetíti a két világháború közti viharos magyarországi évekről egy olyan tematikai keretben, amely ma is aktualitással bír. A könyv ugyanakkor a szélesebb értelemben vett földrajzi térségünk egyes országainak identitáspolitikájáról írt művek folytatásának is tekinthető. S noha a kultúrpolitikát a nagypolitikában érthető módon mindig csak a háttérben lehet megtalálni, a mindennapi életre gyakorolt hatása szinte felbecsülhetetlen. Éppen ezért fontos, hogy a kötetben olvasmányos formában és nagy forrásbázisra építve olvashatunk a témáról, s egyben saját magyarságunkról is kapunk egy korabeli felvételt, amely lassan fakul ugyan, de ma is tisztán látszik. A kötet remélhetően magyar fordításban is hamarosan elérhető lesz.

Peterecz Zoltán

Monostori Imre

SZEKFŰ GYULA A VÁLTOZÓ IDŐKBEN

Életmű – fogadtatás – utókor, 1913–2016

Pro Pannonia, Pécs 2017. 575 oldal

Sokszor és sokan elmondták már, hogy Szekfű Gyula az egyik, ha nem a legjelentősebb, de kétségtelenül a legnagyobb hatású magyar történétíró. Munkái már életében nagy vihart kavartak, és e viták azóta sem csitulnak, újabb és újabb nemzedékek fordulnak érdeklődéssel felé, bírálva vagy éppen dicsérve őt. Megjelent a „szekfűológia” kifejezés, amely a vele foglalkozó kiterjedt szakirodalomra utal. Ennek fényében meglepő, hogy teljes pályáját áttekintő monográfia csak 2015-ben jelent meg, majd ezt követte Monostori Imre kötete.

A történészcehen kívüli szerző nagy fába vágta a fejszét, amikor évtizedekkel ezelőtt a jeles tudóssal kezdett foglalkozni. Kutatásait ebben a lenyűgöző munkában összegezte, amelytől jóval többet kapunk, mint amire számítottunk: a gazdag életmű mellett részletesen foglalkozik annak fogadtatásával egészen napjainkig, e vállalásának úgy tehet eleget, ha maga háttérbe vonul, és hagyja az általa felkutatott hatalmas anyagot „beszélni”, hiszen az ismertebb munkák mellett felhasznált folyóiratokban, napilapokban megjelent elfeledett írásokat, illetve kiadatlan leveleket, kéziratokat is.

Figyelemreméltó a mű szerkezete: Monostori nem bíbelődik az életrajzi adatok felsorolásával, Szekfű iskoláiról, bécsi éveiről, levéltári tevékenységéről, magánéletéről, személyiségéről jószerivel alig tudunk meg valamit – csupán egy rövid utóhang idézi a kortársak visszamemlékezéseit. A szerzőt elsősorban az érett tudós és a közéleti szereplő érdekli, ezért a dolgok közepébe vágva könyve első három fejezetében Szekfű nézeteit foglalja össze.

1945 előtti világlképének meghatározó elemei közt tartja számon a szkeptikus Szekfű racionális gondolkodását befolyásoló katolikus morált. A szellemtörténész a katolikus történétírást

megerősítésére törekszik, bemutatja például a katolikus történelemformáló erők jótékony hatását a mások által lebecsült 18. században. A Trianon után szükséges megújulást szerinte a nemzeti és népi lélek „ezeréves talajából” kinőtt katolikus univerzalizmus hozhatja el, miközben az újkori demokrácia a keresztény humanizmus és egyéniségisztelet politikai kifejeződése. Eszménye Széchenyi István konzervatív reformja, amellyel szemben az eltorzult, „szellemi értékeitől kiürített” liberalizmus áll, ez utóbbi Monostori szerint gyakran sematikusán jelenik meg Szekfű szaktörténeti munkáiban. Ezekben liberalizmuskritikája olykor szólamszerűvé válik, bár tanulmányaiban már elemző magyarázatokkal is találkozunk.

A folytatásban Szekfű történet szemléletének alapjait ismerhetjük meg. A Ranke munkásságára visszavezethető idea-tan biztosíthatja a szellemtörténet objektivitását és egyetemes-ségét, miközben lehetővé teszi, hogy szakítson az egyoldalú politikátörténettel, a gazdasági, kulturális, életmódbeli jellemzőket szervesen foglalva elbeszélésébe. A magyar történelem tematizálásával Szekfű különös hangsúlyt helyez bizonyos korszakokra és azok személyiségeire; ilyenek: a Szent István-i állameszme, a tragikusnak ábrázolt török pusztítás, a kismagyar-nagymagyar álláspontok ellentéte, amelyen felülemelkedve igyekszik történetírói szintézist alkotni. Szintén sajátos értelmezése van a 17. századi erdélyi fejedelmek mozgalmairól és a vallásszabadságról, a 18. századi magyar barokkról (melynek bemutatását Monostori a magyar szellemtörténeti iskola egyik legszebb teljesítményének tartja), a felvilágosodásról, Kossuth Lajosról, 1848–1849-ről, valamint a kiegyezésről.

Szekfűt erőteljesen foglalkoztatták a trianoni Magyarország teendői, a szerző ezért számba veszi nemzetpolitikai elveit. Az ehhez kapcsolódó fő kérdések: a leszakadt magyarság feladatai, az egykori magyarországi kisebbségek helyzete, állam és nemzet viszonya, a faji kérdés, a zsidók beilleszkedése, a földreform, a fiatalság kilátásai, a nemzedéki probléma, saját kora „neobarokk” társadalma. Monostori úgy véli, e sorskérdésekben Szekfűt jó szándékú, ám kevés valóságartalommal bíró ideák vezették.

A következő hét fejezetben időrendben követhetjük Szekfű pályáját, közéleti szerepeit és a róla alkotott képeket. Sokat olvashatunk *A száműzött Rákóczi*, majd a Bethlen Gábor-monográfia által kiváltott vitákról, a szellemtörténetírás és az annak értelmezése, értékelése körüli tollharcokról. Részletesen szól a *Magyar történet* Szekfű-köteteinek, valamint a *Három nemzedék* első és 1934-es kiadásának visszhangjáról, érzékelteti kiterjedt személyes kapcsolati rendszerét, tevékenységét a *Magyar Szemle* szerkesztőjeként vagy éppen a korszak katolikus mozgalmában, például az esztergomi Katolikus Nyári Egyetem szervezésében. Számos véleményt idézve felmenti az antiszemitizmus vádjá alól, ismerteti a harmincas évek közepétől jelentkező reformtörekvéseit, kísérleteit az ifjú értelmiségi rétegek megnyerésére. Szól a náci előretörés idején jelentkező német disszimiláció ellenszerét kereső tanulmányának hatásáról, polémiaiáról Németh Lászlóval és Mályusz Elemérrel. Monostorinak köszönhetően kibontakozik előttünk Szekfűnek az 1940-es évek elején folytatott élénk publicisztikai tevékenysége (a *Magyar Nemzet*ben ekkor több mint hetven cikke jelent meg), népfrontossá váló gondolkodása, láthatjuk fellépését az írók elleni perben, a *Mi a magyar?* tanulmánykötet szerkesztésében. Meggyőzően bizonyítja, hogy ekkorra a legtekintélyesebb „véleményvezérek” egyikévé vált. Élete utolsó két évtizedében Szekfű földalta (szak)történetírói pályáját, előtérbe került a kora kérdéseinek tépelődő közíró, akit elsősorban a súlyos társadalmi, politikai kérdésekkel való szembenézés kényszere, a jövőkeresés jellemez.

Nem kerüli meg hőse 1945 utáni pálfordulásának bemutatását, amikor az egykori konzervatív gondolkodó az új berendezkedés hívévé szegődött – sőt, azt sem rejti véka alá, hogy sokat tett annak elfogadtatásáért. Szekfű ekkor „könyörtelen réalpolitikus”-nak bizonyul, aki belátta, hogy „a magyarságnak nincs választása: be kell illeszkednie az új rendszerbe”. Sokan kifogásolják Szekfű változásait, amelyek Monostori szerint elsősorban a változó időkhöz való

alkalmazkodást jelentik, nem annyira Szekfű korábbi álláspontjának feladását – bár erre is akad példa élete végén. Szerinte „nem kellett visszavonnia korábbi nézeteit, inkább egyfajta hangsúlyeltolódás ment végbe ekkoriban világlátásában.”

A címnek megfelelően Monostori nagy figyelmet szentel a színes életmű hatásának Szekfű halála után: a kötet negyedét (az utolsó öt fejezetet) ennek szánja. Aprólékos képet kapunk az egyes korszakok szellemi állapotairól, hiszen csak így van esélyünk megérteni, miért volt éppen népszerű vagy elutasított, kik voltak támogatói, kikből állt szakmai és ideológiai ellentábor. Szekfű kettős szerepben mutatkozik előttünk, időnként az az érzésünk, hogy túlságosan háttérbe szorul a történetíró a közéleti ember mellett, bár természetesen nem egyszerű – és tán nem is mindig kell – ezeket megkülönböztetni egymástól. A szerző sokakkal szemben védelmébe veszi a *Három nemzedék*t, amelyet klasszikusan történetpolitikai tanulmánynak tart, hiszen komoly forráselemzésre épül, így nem előítéletekre alapozott célzatos esszé vagy rosszízú pamflet. A mű nem igazolja az ellenforradalmi rendszernek: a bekövetkezett katasztrófa magyarázatát kereste a történelemben – az uralkodó elit pedig felhasználta gondolatait. Izgalmas látni a sokféle reakciót, amelyet Szekfű művei megjelenésüktől kezdve kiváltottak, fogadtatásuk hű képét adja egy-egy korszak irányzatainak, a két világháború közti időszak pezsgő szellemi életének, az 1945 utáni beszűkülésnek, az egyre szélsőségebb értékeléseknek, majd a hatvanos évektől a fokozatos enyhülésnek, az ismét egyre árnyaltabb véleményeknek.

Olvasmányos munkát forgathatunk, nyelvezete gördülékeny, Monostori nem használ hosszú idézeteket, amelyek megakaszthatnák elbeszélése menetét. A mű végén csupán a legfontosabb szakirodalmat találjuk, viszont névmutató segíti a tájékozódást. Tiszteletreméltó, ahogyan a szerző igyekszik áttekinteni a történeti szakirodalmat a Szekfű által központinak tartott kérdésekben, mint amilyen a „nemzeti-függetlenségi küzdelmek”, a Rákóczi-szabadságharc, a 18. század, illetve az 1867-es kiegyezés megítélése. Nem kis feladat önmagában a történész berkekben megjelenő álláspontok összegzése sem néhány oldalon, ráadásul mindezt Szekfű megállapításainak figyelembevételével. A történettudomány vitáiban nem egyszerű és talán nem is szükséges eredményt – sőt, győztest – hirdetni. A nagy historikus sokrétű, időnként ellentmondásokról sem mentes nézeteit sem mindig könnyű röviden vázolni ezekben a kérdésekben, hiszen pályája során módosultak, sőt még bizonyos művein belül is változnak. Ezért fennáll a veszély, hogy elnagyolt képet alkotunk. Monostori egy-egy fontos munka visszhangjával sokkal többet foglalkozik, mint magával a művel, ritkán foglal állást, és akkor is röviden teszi. Ezt részben magyarázza, hogy máig hiányzik Szekfű jelentős köteteinek (*Három nemzedék*, *Magyar történet*, de még *Bethlen Gábor*a is ide sorolható) átfogó elemzése, ami megnehezíti annak eldöntését is, hogy az utókor mennyire halad nyomdokain, vagy éppen mennyire tagadta meg örökségét. Az sem tisztázott, miként viszonyul Szekfű történetírása a 19. századi elődökhöz, akiket annyit bírál; mennyiben haladja meg őket és mennyiben épít eredményeikre, veszi át szemléletüket? A neki tulajdonított nézetek ugyanis nem minden esetben az „övéi”, a korábbi nemzedékek is gyakran hasonló ítéleteket fogalmaztak meg, habár az utókor gyakran rá hivatkozik, hiszen rendkívüli tehetségének, személyiségének, meggyőző fellépésének, közismertségének és népszerűségének köszönhetően sikerült elfeledtetnie a magyar történetírást őt megelőző eredményeit.

Monostori alapvetően tárgyilagos: szól Szekfű következetlenségeiről, homályos fogalmazásairól, ám nem ítélni, hanem bemutatni és megérteni szeretne. Pedig a különféle szerzőket időnként érzékelhetően csodálatra készíti Szekfű hatalmas teljesítménye, vagy éppen tisztítja elfogultsága. Monostori igyekszik egyformán beszámolni a mérvadó véleményekről, és jelentőségüknek megfelelő terjedelemben foglalkozik velük, munkájában szembeállítunk azzal, hogy hányan és milyen sokféleképpen írtak a 20. század első felének e meghatározó személyiségéről. Talán szerencsésebb lett volna, ha az évtizedek során Szekfűvel sokat foglalkozó szerzők véleményére az időrendhez ragaszkodva nem tér vissza annyiszor, ami némiképp

zavaró és ismétlésekhez vezet. A szerző teljességre törekszik, ami különösen a recepciótörténetnél vezet imponáló eredményre, ám időnként hiányzik saját értékelése, ami megnehezíti az olvasó dolgát, tájékozódását, eligazodását a túlságosan sokféle álláspont közt.

Adódnak még további felteendő kérdések Szekfű életművéről, ám kétségtelenül ennyire átfogó képet még nem kaptunk róla. Látszólag csupán egy személyiség pályája és annak visszhangja áll a középpontban, ám mivel Szekfű figyelme kiterjedt kora összes fontos közéleti kérdésére, munkásságát és annak utóéletét áttekintve felrajzolódik a teljes 20. századi politikai-szellemi élet. Ezért nem csupán azoknak ajánljuk a munkát, akik szeretnék megismerni Szekfűt, hanem az eszmetörténet iránt érdeklődőknek is fontos és hasznos olvasmány lehet.

László Andor

Robert F. Barkowski

LECHOWE POLE 955

Bellona, Warszawa 2016. 189 oldal

Magyarország középkori történelme iránt nincs különösebb érdeklődés a lengyel történészek körében. Sokan tisztában vannak ugyan a „lengyel, magyar két jó barát” kezdetű szólásban is megnyilvánuló kölcsönös rokonszenv tényével és a két nép közötti más kapcsolatokkal, mégis csak kevesen kutatják ezt a témát. Szerencsére azonban születnek fontos kiadványok. Ilyen a most ismertetésre kerülő munka is, amely a 955-ben lezajlott augsburgi csatával foglalkozik. A magyar nép számára fordulópontnak számító eseményt mind a lengyel, mind a német történetírás *Lech-mezei csatá*ként említi. E könyv is a *Lech mezeje 955* címet kapta, s elsősorban a lengyel olvasóközönség számára készült, mégis számot tarthat a magyarok érdeklődésére, hiszen kiderül belőle, hogyan látják a lengyelek a magyar kalandozások időszakát.

Az ismeretterjesztő mű az egyébként is igen olvasott *Historyczne Bitwy* (Történelmi Csaták) című kiadványsorozatban jelent meg a varsói Bellona Kiadónál mintegy 30 000 példányban, ami igen magas szám Lengyelországban. A sorozathoz tartozó könyveket elsősorban történelemrajongók forgatják, nem pedig hivatásos történészek, jóllehet ez utóbbiak között is akadnak olvasóik. A szerzőnek ez idáig főként tudományos népszerűsítő munkái vannak, így például ugyanebben a sorozatban több más kiadvány is az ő tollából származik (a crotonei csatáról [*Crotone 982*, Varsó 2015] és az elbai szláv felkelésről [*Połabie 983*, Varsó 2015]). Robert F. Barkowski jelentősebb művei közül érdemes kiemelni a *Die Ottonen und das Konzept eines vereinten Europa* (Az Ottók és egy egységes Európa gondolata. Berlin 2014) vagy a *Tajemnice początków państwa polskiego – 966* (A lengyel állam kezdetének titkai – 966. Varsó 2016) című könyveket, tehát Barkowski leginkább az I. Ottó-korabeli Németország történelmével foglalkozik.

Írásomban főként azt vizsgálom, hogy vajon mennyire mondható hitelesnek az a tudás, amelyet a szerző ezzel a munkájával a magyar történetíráshoz igen korlátozottan hozzáférő lengyel olvasók felé továbbít. Valójában nem azt szándékozom értékelni, mennyire lehet hasznos e szóban forgó munka a magyar történészek számára, hanem azt, mit tudhat egy átlagos, történelmen iránt érdeklődő lengyel ember a magyar történelem kezdeti időszakáról.

Tekintettel a szerző kutatási körére és beállítottságára, a német szemléletmód az egész könyvet áthatja, s szinte kizárólag a németek nézőpontjából vizsgálja a 10. század történelmét. Ennélfogva természetes az is, hogy főként a német kutatók nézeteire hivatkozik, ami a